

Василь Климончук

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна

Ціна свободи: конфлікт в Україні та його геополітичні наслідки

Проблема трансформації суспільно-політичних та економічних відносин у сучасній Україні пов'язана не лише зі складністю реформування політичної системи, економічної бази, соціальної структури, а й з утвердженням нових засад духовного, культурницького, ідеологічного розвитку. Саме останні у найскладніші періоди якісних змін у державі стають тими системотвірними чинниками, що зумовлюють зміст, умови, темпи, способи прогресування суспільства. Однією із найскладніших і найвирішальніших трансформаційних засад як сучасної Української держави, так і тих, що історично пережили або нині переживають подібні перетворення, є формування нової системи цінностей політичного, правового, економічного, соціального, культурницького характеру.

Як бачимо, складність формування нової системи цінностей у суспільствах, що трансформуються, зумовлено тим, що це не просто зміна матеріальних чи духовних обставин (явищ), у яких проживає людина за зразками уже наявних типів держави, форм правління, функціонування виборчої системи, чи раціонально змодельованими схемами, а зміна сутнісних основ буття самої людини, її ментальних характеристик, форм і способів діяльності.

Політичні свободи як найвища соціальна цінність

Формування нової системи цінностей у політичній, соціальній сферах життя сучасної України переобтяжене цілою низкою складових, що діють у різновекторних напрямках: значний вплив попередньо сформованих ідеолого-культурницьких цінностей доби соціалізму, що залишаються не лише пам'яттю, а й стилем, формою та навіть ідеєю життя. Непростий спосіб поєднання цінностей ранньобуржуазної доби, яку переживає сучасна Україна та цінностей християнської ідеї, суперечність між ментальністю традиціоналізму та психологією, діяльністю, ідеями сучасної постмодерної людини¹.

¹ В. Денисенко, В. Климончук, Ю. Привалов, *Дискурс свободи: утопія та реальність вибору*, Львів 2008.

Базовими цінностями політичної діяльності є політичні свободи як пріоритетні цінності суспільного життя. У сучасній Україні ідеї політичної свободи гостро актуалізуються у зв'язку з переходом до демократичного, вільного, відкритого суспільства.

У процесі розвитку людства політична свобода стала однією із загальновизнаних абсолютних, найвищих, соціальних цінностей. Її визнання та практичне здійснення є основним критерієм і першоосновою відкритого громадянського суспільства, демократичної, соціальної, правової держави. Це є неодмінною умовою функціонування всіх інших видів свобод, оскільки вони становлять основу системи демократії і виступають гарантією громадянських, індивідуальних, соціально-економічних прав, запорукою свободи від втручання держави в особисте життя людини. Сьогодні не підлягає сумніву та обставина, що наукове осмислення трансформаційних процесів, які відбуваються в Україні упродовж останніх 24 років, вимагає більш детального розуміння факторів, що визначають напрями й особливості змін суспільного життя, потребує ретельного аналізу таких політичних цінностей як демократія, рівність, свобода².

Шлях до свободи українського суспільства в останні роки пролягав через нові виклики, які вже переживало людство, а саме: революції, військове вторгнення, втрата територіальної цілісності. Поєднання цих складових за такий короткий проміжок часу для XXI ст. можна вважати феноменом політичного буття суспільства та збереження державності (загроза існування якої існує ще сьогодні).

2013–2015 роки стали доленосними для України в розумінні і становленні політичних та громадянських свобод у суспільстві. Початковим етапом цих подій став Майдан у листопаді 2013 року. Дане явище характеризується науковцями, політиками, політичними аналітиками, журналістами, соціальними та громадськими діячами і отримало назву «Революція гідності». Цей термін був озвучений журналістами, адже вони були організаторами та активними учасниками разом із молоддю в акціях протесту.

Усі революції, які пережило людство в процесі свого розвитку, підлягають науково-теоретичному обґрунтуванню і мають певні особливості та характеристики. Англійська буржуазна революція, Велика французька буржуазна революція, революція в Росії 1905-го, 1917-го років, «Революція троянд» у Грузії, «Арабська весна» та інші мають особливі, властиві кожній із подій передумови, причини, розвиток та наслідки.

Ми не будемо аналізувати названі події з огляду їхньої революційності. Наше завдання – сформулювати (в першому наближенні) певні методологічні підходи. Отже, проблема причин, сутності та типології революцій посідає вагомe місце в теоретичних працях політологів, а ще більше – соціологів XX–XXI ст. Початок дискурсу пов'язаний переважно з підтвердженням чи, навпаки, запереченням багатой спадщини марксизму з проблем виникнення, розгортання та наслідків

² Ф. Семенченко, *Політична діяльність: аксіологічний вимір*, Київ 2011, с. 304.

політичних і соціальних революцій як складової частини марксистської теорії зміни суспільно-економічних формацій і класової боротьби. Поряд з марксистськими працями та теоретизуванням радянських напівучених-напівпропагандистів про закономірний характер революцій і насильство як «повитуху історії», вже у 20–30-х рр. минулого століття на Заході, зокрема у США, з'явилася низка соціологічних праць, де революції розглядалися з позицій біхевіоризму, структуралізму, природної історії й інших немарксистських теорій. З-поміж найвідоміших теоретиків революції П. Сорокін, Л. Едвардс, Дж. Девіс, С. Гантінгтон, Ч. Тіллі, Т. Скокпол. Дуже глибоким і придатним для аналізу найрізноманітніших типів революцій є феноменологічний підхід Г. Арндт та Ю. Габермеса.

Відданість українського суспільства цінностям демократії можна також простежити, порівнявши підтримку демократичного або авторитарного режимів як альтернатив політичного режиму. І тут ми знову бачимо цікаві тенденції. Після Помаранчевої революції, у 2006 р., підтримка демократичного режиму була найвищою за період 2004–2013 рр.: демократія була найбільш бажаним типом політичного режиму для 53% українських громадян. У цей же час авторитарний режим як такий, що може бути кращим для країни у деяких випадках, був вибором 21%, і для 11% тип політичного режиму не мав суттєвого значення. Як і у випадку зі зростанням довіри до президента, після виборів 2010 р. дещо змінилася й ситуація зі ставленням до демократії як пріоритету. Якщо в період 2006–2009 рр. привабливість демократії на тлі авторитаризму та амбівалентного ставлення до типу політичного режиму йшла на спад, то після приходу до влади нового Президента, Віктора Януковича, підтримка демократії стала зростати, причому відбулося це в основному за рахунок зміни позиції колишніх прихильників авторитаризму (від грудня 2009 р. до жовтня 2010 р. їхня кількість зменшилася від 30% до 19%). І вже в березні 2013 р. прихильників демократії в українському суспільстві було рекордно за останні 7 років багато – 55%, а певне зниження підтримки демократичного режиму, що було зафіксоване у травні цього ж року, не стало тенденцією – вже за півроку, в грудні 2013 р., демократію обрали 51% українців. Утім, 2013 рік засвідчив цікаві тенденції у ставленні до демократії. Паралельно із коливаннями в прихильності до демократії мали місце й зміни в популярності авторитаризму, але цікаво, що кардинальних змін у співвідношенні між прихильниками авторитаризму та демократії не відбулося. У розпал протестних акцій у грудні 2013 р. було натомість зафіксовано збільшення до 17% частки невизначених із своїм вибором респондентів, хоча, починаючи з квітня 2012 року, вона була майже сталою – на рівні 11–13%³.

³ Загальнонаціональне опитування Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» та соціологічної служби Центру Разумкова, проведене з 20 по 24 грудня 2013 року. Репрезентативна вибірка – 2010 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України. Теоретична похибка вибірки – 2,3%, <http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/protestni-nastroiv-uukraini.htm>.

Отже, з одного боку, Євромайдан виріс на ґрунті поступового збільшення підтримки демократії в українському суспільстві протягом останніх кількох років. Причому частка прихильників демократичного режиму перманентно стала переважати кількість прихильників інших двох опцій. З іншого боку, сам по собі Євромайдан, принаймні на його першій стадії у грудні 2013 р., не призвів ані до кардинальних змін у ставленні як до демократії, так і до авторитаризму, ані до балансу між підтримкою цих варіантів загалом. Натомість цілком можливо, що саме завдяки глибокій соціально-політичній кризі, подіям, пов'язаним із акціями протесту, зросла частка людей, які на цей момент не знають, що власне буде краще для України: демократичний режим чи режим з елементами авторитарного правління.

Розглядаючи феномен Революції гідності, ми враховуємо теоретичні надбання у науковому світі в історії світової політичної думки. Це дає нам змогу більш детально і фахово проаналізувати події, які розпочалися 21 листопада 2013 року.

Передумови революції гідності, політична та соціально-економічна складова

Отож передумовами революції був той соціально-економічний та політичний стан, який формував протестні настрої у суспільстві. Впровадження демократичної системи управління в українських реаліях у період з 2004 до 2013 рр. не виглядало достатньо ефективним та успішним процесом для українського суспільства. Так, за ці 9 років найвищою оцінкою стану демократії в Україні було 5,5 бала за 10-бальною шкалою, де 1 означає повністю диктаторський режим, а 10 повністю демократичний режим. При цьому ця найвища оцінка, яка все ж таки сягала лише середини шкали, була зафіксована у 2006 році. За часів президента Віктора Януковича стало помітним зниження демократичності українського політичного режиму, адже у 2013 р. у загальному підсумку становила 4,7 бала.

Другою передумовою революційних подій був низький рівень довіри громадян України до державних інституцій. Причин для невдоволення владою було достатньо. Значна недовіра до державних інституцій вже стала звичним явищем в українському суспільстві. Винятком був період після Помаранчевої революції, коли соціологи зафіксували рекордно високий рівень довіри до основних інститутів влади, що було пов'язано насамперед з високими очікуваннями від процесу демократизації у державі.

Утім, вже у вересні 2005 р. недовіра до Президента Віктора Ющенка, уряду та Верховної Ради знову почала переважати рівень довіри до них, і ця тенденція з кожним роком набирала обертів. Віктору Януковичу після його приходу до влади у 2010 р. також було надано кредит довіри: у червні 2010 р. йому довіряло 53,5% громадян, не довіряло – 31%. Однак, за 2 роки його президентства ситуація кардинально змінилася і на кінець 2011 р. йому не довіряли 65% українців, а довіряли – 23%⁴. А в травні 2013 р. рівень недовіри до основних державних

⁴ Загальнонаціональне опитування Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», проведене спільно з Київським міжнародним інститутом соціології з 18 вересня по 4 жовт-

та політичних інституцій сягнув найнижчої позначки за всі роки моніторин- гів Фонду (зокрема, до Верховної Ради, судів, політичних партій, уряду, міліції, прокуратури, Президента, Конституційного Суду України, Служби Безпеки України)⁵. За майже 4 роки президентства Віктора Януковича його старший син Олександр став одним із найбагатших українців. Так само швидко збагачувалося й найближче оточення гаранта, а корупційних оборудок ставало дедалі більше. Середній та малий бізнес зазнавали утисків з боку фіскальних і перевіряючих органів. Великий – змушений був ділитися активами та грішми із представника- ми чинної влади. Саме тому так багато було на Майдані підприємців, саме малий і середній бізнес надавав беззастережну підтримку Майдану. Особливо викли- кало невдоволення та низький рівень довіри серед громадськості до силових ін- ституцій, а саме: працівників МВС, СБУ, Збройних сил, прокуратури, суддів, які, як пізніше виявилось, крім корумпованості були агентами та представниками російських спецслужб. Найбільший рівень довіри серед громадськості отримали церква, громадські об'єднання та засоби масової інформації.

Але основною причиною, що змусила людей вийти на площі міст, була відмо- ва Віктора Януковича від підписання Угоди про асоціацію з Євросоюзом. На за- вершальному етапі президент України передумав йти в Європу. По-перше, пре- зидент Росії знайшов переконливі аргументи, від яких українська влада не змогла відмовитися. Другою причиною рішення Януковича було те, що демократія, сво- бода слова, чесні вибори, справедливі суди, припинення корупції і політичних переслідувань, яких вимагала угода, несумісні зі збереженням його влади. Він не думав про стратегічне майбутнє країни та її успішний розвиток. Незрозуміла позиція, на перший погляд, экс-президента внесла непорозуміння й негативне ставлення суспільства до даної події, що пізніше переросло в політичний кон- флікт і протистояння та викликало міжнародний резонанс. На кінець всім стала зрозумілою позиція Росії щодо намірів України про підписання Угоди про асо- ціацію з Європейським Союзом, що давала можливість Україні в майбутньому відкрити шлях до вступу в Європейський Союз. З такими планами більшості громадян України та частково влади не могла змиритися влада Росії, так як дана подія могла негативно вплинути на внутрішньополітичне та економічне життя в їхній державі.

Перша протестна акція відбулася 21 листопада 2013 року. На знак незгоди з діями уряду та президента на Майдан Незалежності вийшло 1500 людей. Пере- важно журналісти, громадські активісти й опозиційні політики. Згодом до них

ня 2012 р. Репрезентативна вибірка – 2043 респонденти віком від 18 років у всіх регіонах України. Похибка вибірки не перевищує 2.2%.

⁵ *Протестні настрої в Україні*. – Загальнонаціональне опитування Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» та соціологічної служби Центру Разумкова, проведене з 17 по 22 травня 2013 року. Репрезентативна вибірка – 2010 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України. Теоретична похибка вибірки – 2,3%, <http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/protestni-nastroi-v-uukraini.htm>

приєдналися студенти вищих навчальних закладів та небайдужа молодь з усієї країни. Саме ввечері 21 листопада у соціальних мережах хтось із учасників вперше використав слово «Євромайдан».

Серед мотивів, що спонукали людей вийти на Майдан, відповідно до соціологічного опитування учасників Майдану, яке було проведене в грудні 2013 року Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» та Київським міжнародним інститутом соціології, трьома найбільш поширеними виявилися: жорстоке побиття демонстрантів на Майдані у ніч на 30 листопада, репресії (70%), відмова Віктора Януковича від підписання угоди про асоціацію з ЄС та прагнення змінити життя в Україні (50%). Достатньо вираженими виявилися також прагнення змінити владу в Україні (39%). Заклики опозиції були стимулом для 5% учасників.

Серед основних вимог, що висувалися на Майдані, найбільшу підтримку (більше половини) серед учасників Майдану отримали: звільнення заарештованих учасників Майдану, припинення репресій (82%), відставка уряду (80%), відставка Віктора Януковича і проведення дострокових президентських виборів (75%), підписання угоди про асоціацію з ЄС (71%), розпуск Верховної Ради та призначення дострокових парламентських виборів (56%). Окрім цього, значна частина учасників Майдану висловилася за заведення кримінальних справ на всіх, хто був задіяний у корупції (50%), звільнення Юлії Тимошенко (38%) та зміну Конституції, повернення до Конституційної реформи 2004 року, яка обмежувала владу президента (38%). На Майдані виявилось 50% киян та 50% приїжджих. Абсолютна більшість приїжджих учасників Майдану (92%) прибули самотужки, приїзд 6% був організований якоюсь громадською організацією або громадським рухом і 2% – однією з партій.

Цікавим є той факт, що абсолютна більшість учасників Майдану (92%) не належала ні до якоїсь з партій, ні до громадських організацій та рухів. Членами партій є 4%; 3,5% належать до громадських організацій і 1% громадських рухів.

Середній вік учасника Майдану – 36 років (38% віком від 15 до 29 років, 49% – 30-54 роки, 13% – 55 років і старше). За освітнім рівнем на Майдані явно переважали люди з вищою освітою (64%), з середньою та середньою-спеціальною – 22%, незакінченою вищою – 13%, неповною середньою – меш 1%. За родом занять серед учасників Майдану найбільшу групу – 40% – становили спеціалісти з вищою освітою, 12% – студенти, 9% – підприємці, 9% – пенсіонери, 8% – керівники і 7% – робітники.

Майдан нагадував більш соціально-культурний захід, де громадяни України висловлювали свою громадянську позицію у формі мирного протесту. І, напевно, він не переріс би у революцію, якби в ніч з 22 на 23 листопада не відбулося дуже жорстоке побиття активістів силовиками. Саме ця подія спонукала людей знову виходити на вулиці, майдани усієї країни та дала поштовх до великих масових акцій протесту. Ситуація кардинально змінилась, коли розпочалися репресивні заходи проти активних учасників Майдану у формі арештів, побиття,

викрадення, появились перші жертви. Кульмінацією акцій протесту, припинення мирного протистояння та початок рішучих дій між обома протестуючими сторонами стали події 19-го лютого, які ввійшли до новітньої історії України, як День розстрілу мирних учасників протесту. Так з'явилася трагічна сторінка в історії України – «Небесна Сотня».

Усі революції приречені на поразку або перемогу. Щодо Революції гідності, то вона не припинилася, оскільки головні вимоги Майдану не були виконані, хоча основні кроки було здійснено: в країні були проведені позачергові президентські та парламентські вибори. Можна вважати це найбільшим досягненням демократії та політичних свобод сучасної України, хоча дані процеси мають свої особливості та специфіку у формах проведення, реалізації, об'єктивності та задоволення суспільних вимог. Ми зупинимось на аналізі парламентських виборів, оскільки вони мали вплинути на законодавчу систему України, формування нового уряду, визначення ціннісно-ідеологічних пріоритетів у країні, які б мали надати Україні поштовх до подолання внутрішньополітичних та геополітичних викликів. Вибори відбувалися в умовах суспільно-політичної напруги та неприхованої російської агресії в Криму і на Східній Україні. Парламентські вибори 2014 року відрізнялися від попередніх. Ключова відмінність – те, що ця кампанія була достроковою і дуже короткою. І в технологічному, і в організаційному плані це дає свій відбиток і свої особливості. На жаль, не був змінений Закон про вибори народних депутатів. Хоча громадськість активно на цьому наполягала і про це говорив Президент у своїй передвиборчій програмі. Ще однією відмінністю кампанії 2014 року є те, що сьогодні немає вирішального впливу на вибори адміністративного ресурсу. Якщо у 2012-му були спільні дії влади, адміністрації, прокуратури, міліції, криміналу, і все це працювало на один штаб партії чи кандидата на окрузі, то сьогодні адмінвтручання у хід виборів немає.

У парламентських виборах у багатомандатному загальнодержавному окрузі брало участь 29 політичних партій, що на 8 більше, ніж в 2012 році. Лідером виборчих перегонів стала політична партія Арсенія Яценюка «Народний фронт» (22,14%). Другою за підтримкою була партія «Блок Петра Порошенка», лідером якої є Президент України. Цікавим явищем на політичному полі України стала політична партія Об'єднання «Самопоміч» (10,97%), очолює яку мер міста Львова, Андрій Садовий. Також до парламенту потрапила «Радикальна Партія Олега Ляшка» (7,44%), що мала на початку перегонів дуже високий рейтинг. Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (5,68%) стала шостою політичною силою, яка потрапила до парламенту. Несподіванкою для багатьох аналітиків стало те, що до парламенту вперше не потрапила Комуністична партія України (3,88%) та політична партія Всеукраїнське об'єднання «Свобода» (4,71%). Тому, будь-яке твердження, що Україна радикалізувалася і до влади після Революції гідності прийшли політичні сили з ідеологією нацизму й націоналізму є міфом і неправдою.

Гібридна війна Росії проти України, нові геополітичні виклики

Росія застосувала проти України концепцію «гібридної війни», яка багато в чому є унікальною зі структурно-функціонального погляду: за формою вона «гібридна», а за змістом — «асиметрична». Найчіткіше характер нового типу війни продемонстрували спочатку анексія РФ навесні 2014 р. території Автономної Республіки Крим, а потім — підтримка місцевих радикальних елементів та повномасштабне вторгнення російських підрозділів до східних областей України.

Враховуючи те, що кожен конкретний елемент цієї «гібридної війни» не новий по суті і використовувався майже в усіх війнах минулого, однак унікальними є узгодженість і взаємозв'язок цих елементів, динамічність та гнучкість їх застосування, а також зростання ваги інформаційного чинника. Причому інформаційний чинник в окремих випадках стає самостійним складником і виявляється не менш важливим, ніж військовий.

Особливість у нинішньому протистоянні України і РФ полягає в тому, що воно є логічним завершенням тривалої «геостратегії реваншу», яку довго напружувала Москва. Сама генеза російського феномена «гібридної війни» належить до періоду переосмислення Росією свого місця у світі та регіоні. Головною характеристикою ельцинського періоду втрат геополітичних позицій, міжнародно-політичної статусності та впливовості було переформатування європейського геостратегічного простору, яке завершилося значним розширенням НАТО і ЄС. При цьому навіть об'єктивні складники відповідних гео економічних, а тим більше геополітичних тенденцій сприймалися переважно через суб'єктивну призму образ та ностальгії за втраченим. У концентрованому вигляді цю ностальгію ще 2005 р. висловив В. Путін у посланні Федеральним Зборам Російської Федерації: «...Маємо визнати, що розпад Радянського Союзу став найбільшою геополітичною катастрофою століття. Для російського ж народу він став справжньою драмою. Десятки мільйонів наших співгромадян та співвітчизників опинилися за межами російської території»⁶.

Можна навіть сказати, що багато в чому реваншистські геополітичні настрої В. Путіна та його жорстка позиція до будь-яких «революційних» політичних змін обумовлені його особистісним досвідом: він бачив руйнування Берлінського муру, з яким знищувався весь світ, на котрому Путін розумівся і який вважав своїм.

Саме прихід до влади В. Путіна можна вважати початком пошуку Москвою власної «геостратегії реваншу», метою якої є комплекс завдань, ключове з яких — поступове, але неухильне відновлення російської впливовості та значущості на міжнародній арені. Однак у більш ніж непростижних міжнародних умовах, а також із огляду на істотний брак необхідних ресурсів (від суто військово-еконо-

⁶ В. Горбулін, «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу, <http://gazeta.dt.ua/internal/gibridna-viy-na-yak-klyuchoviy-instrument-rosiyskoyi-geostrategiyi-revanshu-.html>.

мічних до інформаційно-комунікаційних), базою російської «геостратегії реваншу» міг бути лише асиметричний підхід.

Період із 2001-го по 2014 рр. можна зарахувати до часу пошуку форм і методів, що допомогли б реалізувати відповідні геополітичні задуми. При цьому паралельно проводилася й «геополітична мобілізація» населення держави. Вона реалізовувалася через класичні механізми нав'язування власному народу образів «зовнішнього ворога», відчуття Росії як «оточеної фортеці» та загальне відновлення антизахідної (переважно антиамериканської) риторики.

Усе це зумовило якщо не ідеальні, то дуже близькі до них умови проведення спеціальної операції з анексії Криму. Однак уже в подіях, які розгорталися в регіонах Східної України, значна кількість цих умов не виконувалася, що примусило Росію перейти до формату традиційного військового вторгнення. І саме масштабне введення військової техніки в різних формах (пряме перекидання через кордон, завезення через «гуманітарні конвої»), однак при повному запереченні такого введення, істотно відрізняє україно-російський конфлікт від усіх інших. Безумовно, тактика озброєння терористів, які воюють проти твого противника, далеко не нова.

Однак нинішня ситуація по-своєму унікальна і буквально безпрецедентна. Це проявляється передусім у військовому та військово-технічному планах. Пріоритетного характеру набули дії російських розвідувально-диверсійних груп, проведення терористичних актів і застосування партизанських методів боротьби із залученням до них так званих ополченців з місцевого населення та криміналітету, а також російських найманців. Застосовуються проти української армії і батальйонні тактичні групи російських військ. Зокрема, це спостерігалось в боях під Іловайськом у другій половині серпня 2014 р.

Досить високою залишається загроза відкриття «другого фронту» на півдні України (зокрема, з півдня Ростовської області) у західному напрямку з метою утворити сухопутний коридор на Крим, а за сприятливих умов — навіть вийти на з'єднання з Придністровською Молдавською Республікою.

Слід зазначити, що Росія використовує конфлікт на сході України і для випробувань нової зброї, відпрацювання нових тактичних прийомів ведення бойових дій та набуття військовими частинами і підрозділами бойового досвіду. На Донбасі воювали сили спецназу майже з усіх регіонів Росії. За ротаційною схемою у зоні конфлікту діють і підрозділи повітрянодесантних військ, морської піхоти.

Можна прийти до висновку, що Росія використовує Східну Україну як великий полігон, на якому відточує на практиці нові методи й засоби ведення війни. І важко не погодитися з президентом Литви Д. Грібаускайте, що «Україна зараз бореться заради всього світу, заради всіх нас. Якщо терористичну державу, яка веде відкриту агресію проти свого сусіда, не зупинити, вона пошириться на Європу і далі».

Крім суто класичних військових методів, Росія в межах «гібридної війни» чи не вперше масштабно використала концепцію «війни трьох кварталів». Її суть

зводиться до того, що сучасний вояка має бути готовим: в одному кварталі — вести загальновійськовий бій, у другому — здійснювати поліцейські функції, у третьому — виконувати гуманітарні місії.

Важливим елементом ведення «гібридної війни», що наочно продемонструвала російська агресія, є і вплив на життєдіяльність суспільства. При цьому енергетична інфраструктура стала предметом особливої уваги з боку агресора, оскільки її захоплення (чи руйнування) не тільки завдає значних економічних збитків, а й загрожує сталому функціонуванню системи життєзабезпечення суспільства загалом.

Усе це можна побачити і в українсько-російському протистоянні. При цьому енергетична інфраструктура (через свою географічну розосередженість) може опосередковано нести загрозу об'єктам, розташованим далеко від місця безпосередньої атаки. Так, анексуючи Крим, військові підрозділи Російської Федерації фактично отримали контроль над українськими енергетичними об'єктами, які містяться за межами адміністративних кордонів Криму. Внаслідок цієї анексії в Україні не просто було захоплено об'єкти енергетики й території Криму, а через захоплення енергетичної інфраструктури (трубопроводів та компресорних станцій) фактично викрадено нафтовидобувні поля на шельфі та безпосередньо природний газ в обсязі 2 млрд м. куб. щорічно.

Надалі цей елемент ведення «гібридної війни» ще з більшим розмахом агресор використав в окремих районах Луганської та Донецької областей. Цілеспрямованими діями фактично було зруйновано багато вуглевидобувних підприємств, блокувалася й руйнувалася транспортна інфраструктура. Своєю чергою, це призвело до проблем із постачанням уже видобутого вугілля споживачам, передусім — на теплові електростанції, що стало викликом для стабільного функціонування всієї об'єднаної енергетичної системи України. Як наслідок — погіршилась і соціально-економічна ситуація не тільки у східних областях, а й загалом в Україні. Крім того, це сформувало довгостроковий виклик енергетичній безпеці держави загалом.

Хоча інформаційний складник справді став наскрізною темою «гібридної війни», проте він виконує не самостійну, а допоміжну роль, більшою мірою супроводжуючи військову фазу операції. Однак в українському випадку маємо справу не просто з ворожою пропагандою, а з тим, що фахівці-інформаційники слушно характеризують як «війну смислів/сентів» (початок якої можна умовно віднести до 2006-2007 рр.). Для ретрансляції цих смислів задіяно всю множинну каналів донесення інформації. Основним структурним елементом у цій війні стають симулякри — образи того, чого в реальності не існує. Прикладами таких симулякрів є: «фашисти в Києві», «звірства каральних батальйонів», «розп'яті хлопчики», використання Україною заборонених озброєнь. Стратегічна мета експлуатації цих симулякрів — замінити об'єктивні уявлення цільових груп про характер конфлікту тими «інформаційними фантомами», які потрібні агресору.

Активна фаза військового протистояння, що розпочалася з кінця лютого — початку березня 2014 р., супроводжувалася тактичною інформаційною підтрим-

кою, яка так само використовувала прийоми побудови й експлуатації симулякрів. Україні вдалося досить швидко адаптуватися і частково відреагувати на цей виклик. «Кримська кампанія» показала слабкість російського інформаційного складника їхньої версії «гібридної війни», — вона не витримує постійного, прискіпливого медіа-погляду.

Відповідно, чи не перше, що зробили різноманітні «ополченці» та «зелені чоловічки» на окупованих територіях, — це відключили українські телеканали і масовано включили російські. Формування єдиного й повністю контрольованого інформаційного простору — очевидна стратегія розгортання інформаційного складника конфлікту з боку агресора. Тож не дивно, що вже під час подій в окремих містах Донецької та Луганської областей бойовики налагодили процес пошуку проукраїнських стримерів і систематично перешкоджали їхній діяльності (наприклад, ситуація з луганським стримерами або журналістами інтернет-телебачення).

Висновки

Два роки після Майдану як ми живемо у «новій країні» з особливими суспільно-політичними процесами внутрішньополітичного життя та геополітичними цивілізаційними викликами. Відбулося згуртування української політичної нації, що понад усе ставить українську державність та успіх національного проекту, національна ідентичність стала вагомим аргументом в утвердженні та позиціонуванні у широкому розумінні. Відбулася ціннісна переорієнтація свідомості українців у взаємостосунках «свій-чужий», «братній народ», «вірні православні». Зросла повага до Церкви та її ролі у суспільних процесах як необхідна передумова творення сучасної нації. Європейські цінності з особливими формами організації суспільно-політичного буття стали домінуючими у виборі перспектив свого розвитку для українців. Надзвичайна громадська активність значної частини населення розпочала процес становлення громадянського суспільства, яке відобразилося у добровольчих, волонтерських та реформаторських рухах, що відіграють ключову роль в обороні та перебудові країни. Позитивом також є те, що на політичній арені появилася значна кількість нових людей, які вийшли з громадянського суспільства.

В Україні з'явилася нова армія, що користується всенародною підтримкою і допомогою. Відбулося повне перезавантаження влади: новий президент, новий парламент, новий уряд. Безсумнівна низка дипломатичних перемог, підтримка всього світу в боротьбі з агресором, що зламав післявоєнний світовий порядок і намагається завести світ у пастку нової Холодної війни.

Однак, поряд із успіхами Майдану Україна отримала ряд змін: втрата Криму та частини Донбасу, війна з незрозумілими перспективами і сильнішим супротивником в умовах слабого командування, розвалених армії та військово-промислового комплексу. Фактичний програш інформаційної війни. Повна економічна залежність від ворога в енергетиці, значний вплив у медіа та банківській

сферах. Тяжка економічна криза спричинена відсутністю економічних реформ, а також війною привела до зuboжіння значної частини населення, девальвації національної валюти. Фактична зупинка економічних процесів, неподолана корупція, продовження існування старих корупційних схем. Саме через те невикористаний шанс на інтерес до України й українського у світі, що його дали перемога Майдану та російська агресія.

Серед глобальних викликів російсько-українського конфлікту можна зазначити такі особливості: руйнування регіональної і глобальної систем безпеки, зростання застосування сили у вирішенні спорів між державами, створення чергового «замороженого» конфлікту в Європі. Анексія Криму та військова експансія РФ на Сході України кардинально змінили ситуацію на Європейському континенті та у світі. Україна, по суті, стала плацдармом протистояння Захід–Росія, яке дедалі поглиблюється. Глобальна (ООН) і Європейська (ОБСЄ) системи безпеки виявилися неспроможними адекватно та ефективно реагувати на агресію РФ. Головний безпековий механізм світового співтовариства – Рада Безпеки ООН – заблокована Росією. ОБСЄ не має ефективних механізмів урегулювання російсько-українського конфлікту. Досвід грузинської війни не став у пригоді. Водночас, ситуація на Сході країни залишається вкрай складною і непередбачуваною – існує ймовірність створення чергового «замороженого» конфлікту – джерела нестабільності та загрози для Європи, плацдарму для подальшої експансії РФ.

Анотація: Проаналізовано особливості конфлікту в Україні, його передумови та геополітичні наслідки. Наводяться приклади, цифри, які свідчать про низький рівень довіри до інститутів влади, силових структур, судової системи і значно вищий рівень довіри до недержавних інституцій. Розглядаються питання стану демократії, а точніше її відсутність, що породжує у суспільстві схильність до протестних акцій. Стверджується, що невдоволення населення було спрямоване проти посилення впливу олігархів у країні, корупції на всіх рівнях суспільних взаємовідносин, тиск на малий і середній бізнес, невизначеність із стратегічним курсом розвитку держави (Європейський Союз, Митний Союз). Окреслюються питання, пов'язані з початком і мотивами, що спонукали людей вийти на Майдан, серед яких найбільш поширеними виявилися: жорстоке побиття демонстрантів на Майдані у ніч на 30 листопада, репресії, відмова Віктора Януковича від підписання Угоди про асоціацію з Євросоюзом та прагнення змінити життя в Україні. Достатньо вираженими виявилися також прагнення змінити владу в Україні. Здійснено аналіз збройної агресії Російської Федерації проти України, яка стала довгостроковим чинником впливу на українську політичну, економічну, військову та соціальну реальність. Зазначено, що внаслідок дій РФ впродовж 2014–2015 рр. було деформовано систему глобальної та регіональної безпеки, а також чинну систему міжнародного права. Майже всі міжнародні гарантії безпеки для України (зокрема в межах Будапештського меморандуму) виявилися недієздатними в умовах, коли агресором виступив один із гарантів – Російська Федерація. Доведено, що російське вторгнення

та захоплення частини Східноукраїнського регіону, Криму, стало безпосереднім викликом і європейській системі безпеки, і українській державі.

Ключові слова: свобода, геополітика, демократія, конфлікт, міжнародна безпека

The Price of Freedom: the Conflict in Ukraine and its Geopolitical Consequences

Abstract: The article analyzes the peculiarities of the conflict in Ukraine, its preconditions and geopolitical consequences. It provides the examples and numbers, which show the low level of trust to government institutions, law enforcement agencies, judicial system and a much higher level of trust to non-governmental organizations. It covers the issue of democracy condition or, to be more precise, the lack of democracy, which causes the society's tendency to protest. It is stated that the public's discontent was with the oligarchs' influence on the country, with the corruption on all the levels of social relations, with the pressure on small and medium enterprises, and ambiguity about the strategic course of the state's development (European Union, Customs Union). The article defines the issues connected with the beginning and reasons, which made the people go out to the Maidan. The most prevailing causes include the severe beating of the demonstrators on the Maidan overnight into November 30, repressions, Viktor Yanukovich's refusal to sign an EU association agreement, and the desire to change life in Ukraine. There was also a great wish to change the authorities in Ukraine. The article analyzes the Russian Federation's armed aggression against Ukraine, which became a long-term factor of influence on the Ukrainian political, economical, military and social reality. It is stated that due to the RF actions within 2014-2015, the system of global and regional security and the current system of international law have been deformed. Almost all international security assurances for Ukraine (the Budapest Memorandum, in particular) proved to be deprived of legal capacity in conditions when the aggressor is one of the guarantors – Russian Federation. It is demonstrated that the Russian invasion and seizure of the part of the Eastern-Ukrainian region, the Crimea became a direct challenge both to the European system of security and Ukraine.

Key words: freedom, geopolitics, democracy, conflict, international security

Cena wolności: konflikt na Ukrainie i jego skutki geopolityczne

Streszczenie: W artykule przeanalizowano cechy konfliktu na Ukrainie, jego uwarunkowania oraz konsekwencje geopolityczne. Autor podaje przykłady, dane, które wskazują na niski poziom zaufania do instytucji rządowych, sił bezpieczeństwa, wymiaru sprawiedliwości i znacznie wyższy poziom zaufania do instytucji pozarządowych. Rozważane jest pytanie o stan demokracji, a raczej jej braku, co tworzy w społeczeństwie tendencję do protestu. Powszechne niezadowolenie ludności skierowane było przeciwko rosnącemu wpływowi oligarchów w kraju, korupcji na wszystkich poziomach relacji społecznych, naciskowi na małe i średnie przedsiębiorstwa, niepewności kursu strategicznego państwa (Unia Europejska, Euroazjatycka Unia Celna). Autor określa zagadnienia związane z początkiem i motywami, które doprowadziły ludzi do Rewolucji godności. Główne przyczyny niezadowolenia: ciężkie pobicie demonstrantów na Placu Niepodległości w noc na 30 listopada, represje, odmowa Wiktora Janukowycza podpisania umowy stowarzyszeniowej z UE oraz pragnienie zmiany stanu życia na Ukrainie. Również dość wyraźne było pragnienie zmiany władzy na Ukrainie. Przeanalizowano zbrojną agresję

Rosji przeciwko Ukrainie, która stała się długoterminowym czynnikiem wpływającym na rzeczywistość polityczną, gospodarczą, wojskową i społeczną. Z powodu działań Federacji Rosyjskiej w latach 2014–2015 był zniekształcony system globalnego i regionalnego bezpieczeństwa oraz obecny system prawa międzynarodowego. Prawie wszystkie międzynarodowe gwarancje bezpieczeństwa dla Ukrainy (w tym w ramach Memorandum Budapesztańskiego) okazały się niezdolne w sytuacji, gdy agresorem został jeden z gwarantów – Federacja Rosyjska. Udowodniono, że rosyjska inwazja i zajęcie części wschodniego regionu Ukrainy oraz Krymu było bezpośrednim wyzwaniem dla bezpieczeństwa europejskiego i państwa ukraińskiego.

Słowa kluczowe: wolność, geopolityka, demokracja, konflikt, bezpieczeństwo międzynarodowe

Джерела і література

Документи і правові акти:

Горбулін В., "Гібридна війна" як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу, http://gazeta.dt.ua/internal/gibridna-viyna-yak-klyuchoviy-instrument-rosiyskoyi-geostrategiyi-revanshu_.html

Загальнонаціональне опитування Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», проведене спільно з Київським міжнародним інститутом соціології з 18 вересня по 4 жовтня 2012 р. Репрезентативна вибірка – 2043 респонденти віком від 18 років у всіх регіонах України. Похибка вибірки не перевищує 2.2%.

Загальнонаціональне опитування Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» та соціологічної служби Центру Разумкова, проведене з 20 по 24 грудня 2013 року. Репрезентативна вибірка – 2010 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України. Теоретична похибка вибірки – 2,3%, <http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/protestni-nastroi-v-uukraini.htm>

Протестні настрої в Україні. – Загальнонаціональне опитування Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» та соціологічної служби Центру Разумкова, проведене з 17 по 22 травня 2013 року. Репрезентативна вибірка – 2010 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України. Теоретична похибка вибірки – 2,3%, <http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/protestni-nastroi-v-uukraini.htm>

Монографії

Денисенко В., Климончук В., Привалов Ю., *Дискурс свободи: утопія та реальність вибору*, Львів 2008.

Семенченко Ф., *Політична діяльність: аксіологічний вимір*, Київ 2011.

Інтернет джерела

„GAZETA.DT.UA”, <http://gazeta.dt.ua>

„DIF.ORG.UA”, <http://dif.org.ua>